

Tonga

LAO KI HE NGAUE FAKAPULE'ANGA

VAHE 2.11

Tohi Lao Fakatonutonu 2020

LAO KI HE NGAUE FAKAPULE'ANGA

Fokotu'utu'u 'o e Ngaahi Kupu

Kupu

KONGA I – TALATEU		5
1	Hingoa nounou.....	5
2	Ngāue'aki 'o e Lao'ni	5
3	'Uhinga'i lea	5
4	Palemia ke ne fakahoko 'a e Lao	6
4A	Ngaahi Mafai mo e Ngaahi Fatongia 'o e Palemia	6
4B	Ngaahi Taumu'a 'o e Lao'ni.....	7
4C	Ngaahi Tefito'i Taumu'a 'a e Ngaue Fakapule'anga.....	7
KONGA II - KOMISONI NGAUE FAKAPULE'ANGA		8
5	Fokotu'u mo e ngaue 'a e Komisoni.....	8
6	Ngaahi tefito'i fatongia 'o e Komisoni	9
7	Ngaahi mafai 'a e Komisoni	11
8	Lipooti fakata'u mo e lipooti 'a e ngaahi taumu'a 'a e Komisoni	11
9	Vavae 'o e ngaahi mafai	11
10	'Ofisa Pule Ngaue 'o e Komisoni	12
11	Kau ngāue 'a e Komisoni.....	12
KONGA III - NGAUE FAKAPULE'ANGA		12
12	Ngaahi me'a fakangaue ke 'i he Lao	12
13	Kau 'Ofisa Pule Ngaue	12
13A	Tali ui 'a e Kau 'Ofisa Pule Ngaue.....	13
13B	Ngaahi Fatongia 'o e Kau 'Ofisa Pule Ngaue.....	13
13C	'Ofisa Pule Ngaue Le'ole'o	14
13D	Ngaahi mafai 'o e Kau 'Ofisa Pule Ngaue.....	14

13E	Vavae 'e he Kau 'Ofisa Pule Ngaue.....	15
13F	Ngaahi Lipooti Fakata'u 'a e 'Ofisa Pule Ngaue	15
14	Fakanofu ki he Ngaue Fakapule'anga	16
15	Lakanga 'ikai 'aonga.....	16
16	Fanongonongo 'o e fakafisi.....	16
17	Tuli 'i he 'uhinga lelei.....	16
18	Kau ngaue lau 'aho.....	16

KONGA IV- TU'UTU'UNI 'ULUNGAANGA, VA TAMAKI MO E FOUNGA TAUTEA

16

19	Tu'utu'uni ki he Ngaue mo e 'Ulungaanga.....	16
19A	Maumau'i mamafa 'o e Tu'utu'uni	16
20	Kanititeiti ki he Fale Alea, 'ofisa kolo pe pule fakavahe	17
21	Fakalelei 'o e ngaahi vā tamaki.....	17

KONGA VA - FAKAMAAU'ANGA FAKATONUTONU 'A E NGAUE FAKAPULE'ANGA

18

21A	Fokotu'u 'o e Fakamaau'anga Fakatonutonu.....	18
21B	Fakanofu 'o e kau memipa 'o e Fakamaau'anga Fakatonutonu.....	18
21C	Ngaahi Tangi.....	19
21D	Ngaahi founga ngāue 'a e Fakamaau'anga Fakatonutonu.....	19
21E	Sekelitali ki he Fakamaau'anga Fakatonutonu.....	19
21F	Ngaahi Tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga Fakatonutonu	20

KONGA V - NGAHI KUPU KEHE FELAVE'I MO E NGAUE FAKAPULE'ANGA

20

22	Ngaahi tu'utu'uni	20
23	Tohi Founga Ngāue.....	21
23A	Ngaahi fakahinohino ki he ngaue.....	21
23B	Tu'utu'uni ki he Taki	21
24	Fatongia ke lipooti.....	21
25	Fakataimi.....	21
26	Fakataimi ma'a e 'Ofisa Pule Ngaue.....	21
26A	Fakataimi ma'ae Kau Komisiona.....	22
27	Mafai ma'olunga 'a e Lao	22

TEPILE I

23

KONGA 1: NGAHI POTUNGAUE 'A E PULE'ANGA 'I HE NGAUE FAKAPULE'ANGA

23

KONGA 2: NGAHI KAUTAHA 'A E PULE'ANGA

23

TEPILE II

24

LAO KI HE NGAUE FAKAPULE'ANGA

KO E LAO KE FOKOTU'U HA FA'UNGA FAKALAO KI HE NGAUE FAKAPULE'ANGA PEA KE FOKOTU'U 'A E NGAUE FAKAPULE'ANGA¹

Kamata'anga [vakai ki he fakamatala fakalahi²]

KONGA I – TALATEU

1 Hingoa nounou

‘E ui ‘a e Lao’ ni ko e Lao ki he Ngāue Fakapule‘anga.

2 Ngāue‘aki ‘o e Lao’ni³

(1) Kuo pau ke ngaue‘aki ‘a e Lao ni ki he ni‘ihi ko ‘eni —

(a) Kotoa ‘o e kau ‘ofisa pule ngaue mo e kau ngaue ‘i ha Potungaue ‘a e Pule‘anga, ‘i he‘ene ha ‘i he Konga 1 ‘o e Tepile I; mo e

(b) Kotoa ‘o e kau ‘ofisa pule ngaue mo e kau ngaue ‘i ha Kautaha ‘a e Pule‘anga, ‘i he‘ene ha ‘i he Konga 2 ‘o e Tepile I.

(2) Kuo pau ‘e ‘ikai ngāue‘aki ‘a e Lao’ ni ki he ni‘ihi ‘oku hā ‘i he Tepile II.

3 ‘Uhinga‘i lea

‘I he Lao’ ni, tukukehe ka toe ‘i ai ha ‘uhinga kehe —

“Sea” ‘oku ‘uhinga ki he Sea ‘o e Komisoni Ngāue Fakapule‘anga’ ‘oku fakanofa ‘i he Lao’ ni;

“**Ofisa Pule Ngāue**” ‘oku ‘uhinga ki ha taha ‘oku’ ne pule‘i ‘a e fakahoko ngaue ‘o ha Potungāue, ‘a ia ‘oku fakangāue‘i ‘i he alepau ngāue tu‘unga pau ‘i he Lao’ ni;⁴

“**Komisoni**” ‘oku ‘uhinga ki he Komisoni Ngāue Fakapule‘anga‘oku fokotu‘u ‘i he Lao’ ni;⁵

“**Komisiona**” ‘oku ‘uhinga ki ha memipa ‘o e Komisoni Ngāue Fakapule‘anga’;

“**taha ngāue lau‘aho**” ‘oku ‘uhinga ki ha taha ‘oku fakangāue‘i faka‘aho;

“**taha ngāue**” ‘oku ‘uhinga ki he taha kotoa ‘oku fakangāue‘i ‘i he Ngāue Fakapule‘anga’;

“**Potungāue**” ‘oku ‘uhinga ki ha potungāue (ministry), potungāue (department) pe ‘ofisi ‘oku lisi ‘i he Tepile I ki he Lao’ ni;⁶

“**Ikai ke fakapolitikale (Non political)**” pe “**tau‘ataina mei ha fa‘ahi fakapolitikale (Apolitical)**” ‘oku ‘uhinga ki hono fakahoko ‘e he kau ngaue honau ngaahi fatongia ‘i ha founa ta‘efilifilimanako, faitotonu (ethical) mo fakapalofesinale (professional) ‘o ‘ikai kau ai ha ngaahi ngaue fakapolitikale kau ki ai ‘a e ‘ikai fengaue‘aki mo ha kautaha ‘oku ‘i ai ha‘anau ngaahi taumu‘a fakapolitikale ‘a ia ‘oku pe ala fepaki mo e tu‘utu‘uni ngaue ‘a e Pule‘anga;⁷

“**Ngāue Fakapule‘anga**” ‘oku ‘uhinga ki he taha kotoa ‘oku ngāue ‘i ha Potungāue ‘oku lisi ‘i he Tepile I;⁸

“**Minisita fekau‘aki**” ‘oku ‘uhinga ki ha Minisita ‘a e Kapineti ‘o ‘Ene ‘Afio kuo fakanofa ke ne tokanga‘i ha Potungāue ‘a e Pule‘anga;⁹ pea

“**Fakamaau‘anga Fakapotungāue**” ‘oku ‘uhinga ki ha Fakamaau‘anga Fakapotungāue ‘a e Ngaue Fakapule‘anga kuo fokotu‘u ‘i he Lao ni.¹⁰

4 **Palemia ke ne fakahoko ‘a e Lao**

Kuo pau ki he Palemia’ ke tokanga‘i ‘a e Ngāue Fakapule‘anga pea mo hono fakahoko ‘o e Lao’ ni.

4A **Ngaahi Mafai mo e Ngaahi Fatongia ‘o e Palemia¹¹**

Kuo pau ko e ngaahi mafai mo e ngaahi fatongia ‘o e Palemia ‘i he kupu’ ni ke —

- (a) fakanofa ‘a e Kau Komisiona ‘i he loto ki ai ‘a e Kapineti ‘o fakatatau ki he ngaahi founa totonu kuo tu‘utu‘uni;
- (b) fakapapau‘i ‘oku faipau ‘a e Kau Komisiona ki he Lao’ ni; mo
- (c) lipooti ki he Kapineti ‘a e ngaahi ngāue ‘a e Komisoni.

4B Ngaahi Taumu'a 'o e Lao'ni¹²

Ko e ngaahi taumu'a 'o e Lao'ni ke —

- (a) fokotu'u ha ngāue fakapule'anga 'oku tau'atāina mei ha fa'ahi fakapolitikale 'a ia 'oku lavame'a mo lelei ange 'i he fakahoko fatongia ki he Pule'anga mo e kakai;
- (b) fakahoko ha fokotu'utu'u ngaue fakalao ki he pule mo e taki 'o e Ngāue Fakapule'anga 'oku lava me'a mo e lelei ange;
- (c) fakamahino'i 'a e ngaahi mafai, ngaahi fatongia mo e ngaahi ngafa 'o e Palemia, ko e Komisoni, Kau Minisita fekau'aki mo e Kau 'Ofisa Pule Ngāue; mo
- (d) fokotu'u 'a e ngaahi totonu mo e ngaahi fatongia 'a e kau ngaue Ngāue Fakapule'anga.

4C Ngaahi Tefito'i Taumu'a 'a e Ngaue Fakapule'anga¹³

Kuo pau ke ngāue'aki 'e he Ngāue Fakapule'anga 'a e ngaahi tefito'i taumu'a ko eni —

- (a) Ko e Ngaue Fakapule'anga 'oku tau'atāina mei ha fa'ahi fakapolitikale, 'i hono fakahoko hono ngaahi fatongia 'i ha founa ta'efilifilimanako, fakapalofesinale mo lelei;
- (b) Ngāue'aki ha tu'utu'uni ngāue 'o e ngāue 'oku makatu'unga 'i he lelei taha;
- (c) Kuo pau ke totonu mo tali ui ki he'ene ngaahi ngāue ki he kakai 'i he'ene tuku atu 'a e ngaue 'oku fakafiemālie;
- (d) Fakahoko kotoa 'a e ngaahi tu'utu'uni 'i ha founa 'oku ha mahino pea makatu'unga 'i he lelei taha;
- (e) Ngāue'aki fakapotopoto mo totonu 'a e ngaahi koloa 'a e Pule'anga;
- (f) 'Oku taliui mo taliangi ki he Pule'anga 'i hono tuku atu ha fale'i totonu, kakato, tonu mo taimi totonu pea mo hono fakahoko 'a e ngaahi tu'utu'uni ngaue mo e ngaahi fokotu'utu'u 'a e Pule'anga;
- (g) 'Oku ne ma'u 'a e founa taki 'oku tu'unga ma'olunga taha;
- (h) Fokotu'u 'a e ngaahi va 'i he ngaue'anga 'a ia 'oku mahu'inga ai 'a e fetu'utaki, femahino'aki mo e fengaue'aki mo e kau ngaue 'i he ngaahi me'a 'oku'ne uesia 'a honau ngāue'anga;
- (i) 'Oatu ha ngaue'anga 'oku totonu, ala liliu ngofua, malu mo fakafiemalie 'a ia 'oku 'atā mei he filifilimanako pea 'oku ne tokangaekina 'a e ngaahi natula kehekehe 'o e taha ngaue kotoa pe;
- (j) Fakatefito 'i he taumu'a ke ma'u ha ola mo hono pule'i 'o e fakahoko ngaue;
- (k) Tuku atu ha founa ngaue totonu 'i hono toe vakai'i 'o e ngaahi tu'utu'uni kuo fakahoko felave'i mo e kau ngaue;

- (l) 'I he fengāue'aki mo e kau memipa 'o e kakai mo e pule'anga, fakahoko 'i he taimi kotoa 'a e faka'apa'apa, ngaue tōnunga, faitotonu, ngaue tōtōivi mo taliui; mo
- (m) 'I he taimi kotoa, fakahoko 'a e ngaahi fatongia 'i ha founga 'oku hoko mo tu'uaki ai 'a e lelei, lava me'a mo e hā mahino 'i ha founga 'oku 'ikai fakapolitikale mo ta'efilifilimanako.

KONGA II - KOMISONI NGAUE FAKAPULE'ANGA

5 Fokotu'u mo e ngaue 'a e Komisoni¹⁴

- (1) Kuo pau ke fokotu'u ha Komisoni Ngaue Fakapule'anga.
- (2) Kuo pau ke kau ki he Komisoni 'a e kau memipa 'e toko 5. 'I ha 'atā 'a e Lakanga 'o ha Komisiona, kuo pau ke fakakakato 'a e Lakanga 'i loto 'i he mahina hokohoko 'e tolu.
- (3) Kuo pau ki he Palemia, 'i he loto ki ai 'a e Kapineti, ke fakanofu kotoa 'a e kau memipa 'a e Komisoni, kuo pau ko e taha 'e Sea pea kuo pau ko e taha ke Tokoni Sea.
- (4) Fakatatau ki he kupusi'i (5), 'e ala fakanofu ha taha ko ha Komisiona kapau 'oku —
 - (a) ne ma'u ha taukei ngaue ko ha pule ngaue ma'olunga 'ikai si'i hifo 'i he ta'u 'e nima pe kuo ne ma'u lakanga pule ngaue taau ki ha taimi 'oku laka hake 'i he ta'u 'e nima; pea
 - (b) ma'u 'a e 'ilo, taukei ngaue, pe ngaahi poto'i ngaue makehe felave'i mo e ngaahi fatongia 'o e Komisoni.
- (5) Kuo pau ke 'ikai fakanofu 'a e fa'ahinga ko 'eni ke hoko ko ha Komisiona —
 - (a) ko ha taha 'oku mo'ua hulu te'eki faka'atā;
 - (b) ko ha taha kuo halaia ki ha ngaahi maumau lao hiamatea;
 - (c) ko ha taha 'oku 'ikai malava 'o totongi hono ngaahi mo'ua; pe
 - (d) ha taha 'oku lolotonga ngaue fakapule'anga pe Minisita.
- (6) Kuo pau ki he Kau Komisiona ke nau fakahoko ngaue ki ha vaha'a taimi 'oku a'u ki he ta'u 'e 5, pea 'e malava ke toe fakanofu ki ha teemi kehe. 'E ngofua ke ngaue ha Komisiona ki he lahitaha ko e teemi 'e 2.
- (7) Kuo pau ke lau 'oku 'atā 'a e Lakanga 'o e Komisiona 'i he hoko ha taha 'o e ngaahi me'a'ni —
 - (i) fakahalaia'i'aki ha maumau lao hiamatea;
 - (ii) kuo fakahā ko ha taha 'oku 'ikai lava totongi hono mo'ua;
 - (iii) pekia;

- (iv) fakafisi; pe
 - (v) 'i hono fakangata 'a hono fakanofa.
- (8) 'E ngofua ke fokotu'u 'e he Komisoni 'a 'ene ngaahi founa ngāue.
 - (9) Kuo pau ke tu'utu'uni 'e he Ma'u Mafai Vahenga 'a e vahenga 'o e kau memipa 'o e Komisoni.
 - (10) 'E ngofua ki he kau memipa 'o e Komisoni ke ngaue fakataimi.
 - (11) Kuo pau ko e tokolahi fakalao ke fakahoko ha fakataha 'a e Komisoni ko e kau memipa 'e toko tolu (3), pea koe taha ai kuo pau ko e Sea, pea 'i ha li'aki 'a e Sea, kuo pau ke Sea 'a e Tokoni Sea.
 - (12) Ko e Sea kuo pau ke pule 'i he Komisoni pea kuo pau —
 - (a) ke ne tokanga'i 'a e fakahoko ngaue lelei ange mo lava me'a ange 'a e Komisoni;
 - (b) ui mo kau ki he ngaahi fakataha angamaheni 'a e Komisoni; pea
 - (c) sea 'i he ngaahi fakataha 'a e Komisoni.
 - (13) 'E fakamālōlō'i 'e he Palemia, 'i he loto ki ai 'a e Kapineti, 'i he fanongonongo 'i he tohi, ha memipa 'o e Komisoni 'oku —
 - (a) 'ikai malava ke ne fakahoko 'a e ngaahi fatongia 'o ha memipa 'o e Komisoni;
 - (b) 'oatu ha fanongonongo tohi 'o 'ene fakafisi; pe
 - (c) ngaue hala mamafa.

6 Ngaahi tefito'i fatongia 'o e Komisoni¹⁵

Ko e ngaahi fatongia 'a e Komisoni ke –

- (a) fokotu'u ha ngaahi fakahoko ngaue, ngaahi tu'unga mo e ngaahi founa ngaue ki he fakalelei hokohoko atu 'o e fakahoko ngaue mo e pule'i 'o e fakahoko ngaue 'a e Ngaue Fakapule'anga;
- (b) ngaue ko ha taha fale'i ki he Pule'anga 'i hono pule'i 'o e Ngaue Fakapule'anga;
- (c) femahino'aki mo e Palemia 'i ha taimi angamaheni felave'i mo e fakahoko ngaue 'a e Ngaue Fakapule'anga;
- (d) fale'i 'a e Palemia 'i he, pea siofi 'a e ngaue'aki 'o e, ngaahi tu'utu'uni ngaue ki he ngaue fakapule'anga (public employment);
- (e) fakapapau'i 'oku tauhi 'e he Ngaue Fakapule'anga 'a e Ngaahi Tefito'i Taumu'a 'a e Ngaue Fakapule'anga;
- (f) fakanofa, hiki lakanga, fakapapau'i, tautea'i mo tuli ha kau ngaue mo fakalelei'i ha ngaahi va tamaki fakangaue;

- (g) tu'utu'uni 'a e ngaahi fokotu'utu'u takitaha mo e ngaahi tu'unga mo e ngaahi makatu'unga kehe, kau ki ai 'a e vahenga, ki hono fakangaue'i 'o e kau ngaue fakatatau ki he fakangofua 'a e Kapineti;
- (h) hiki hake, tauhi mo fakapapau'i 'a e fakahoko totonu 'a e tefito'i taumu'a ki he lelei taha 'i hono fili 'o e ni'ihi ko e, pea mo e hiki lakanga mo e hiki 'o e, kau ngaue;
- (i) ke tu'utu'uni ki he ngaahi ngaue mo e ngaahi founa fakahoko ngaue fekau'aki mo hono fakangaue'i mo hono fakanofu 'o e ni'ihi ko e kau ngaue, ko e hiki lakanga 'o e kau ngaue pea mo e ngaue, fehikitaki, ngaue ua (secondment), toe fokotu'utu'u (redeployment), tautea'i mo e fakangata 'o e ngaue 'o e kau ngaue mo ha ngaahi me'a kehe fekau'aki mo e pule'i 'o e kau ngaue (human resource management);
- (j) femahino'aki mo e pea fale'i 'a e Kau 'Ofisa Pule Ngaue 'o felave'i mo e fakalakalaka mo e ngaue'aki 'o e ngaahi ngaue mo e founa ngaue totonu ki he kau ngaue (human resource) 'i honau ngaahi Potungae takitaha;
- (k) femahino'aki mo e Kau 'Ofisa Pule Ngaue 'o felave'i mo hono ngaue'aki 'o e ngaahi tu'utu'uni ngaue ki he ngaue fakapule'anga (public employment) 'i honau ngaahi Potungae takitaha;
- (l) fokotu'utu'u 'a e ngaahi polokalama ako (training), ako (education) mo e fakalakalaka fekau'aki mo e Ngaue Fakapule'anga fakataha mo e Kau 'Ofisa Pule Ngaue;
- (m) tokoni ko ha Kau 'Ofisa Pule Ngaue totonu 'i hono sivi'i 'a e fakahoko ngaue 'a e kau ngaue 'oku ngaue 'i honau ngaahi Potungae;
- (n) femahino'aki mo e Kau 'Ofisa Pule Ngaue 'i hono fakalakalaka 'o e ngaahi polokalama mo e ngaahi tu'unga totonu 'o e mo'ui lelei mo e malu fakangaue;
- (o) fakahoko pe fokotu'u ke fakahoko 'a e ngaahi faka'eke'eke mo e ngaahi fakatotolo ki he, mo e ngaahi toe vakai'i 'o e , ngaahi ngaue pule'i 'a e Ngaahi Potungae;
- (p) tokoni ko e Kau 'Ofisa Pule Ngaue totonu 'i hono fakahoko 'o honau ngaahi fatongia felave'i mo hono pule'i 'o 'enua Ngaahi Potungae;
- (q) pule'i mo fakasi'isi'i 'a e ngaahi va tamaki mo e ngaahi launga;
- (r) toutou femahino'aki mo kinautolu 'oku felave'i 'i he ngaahi me'a fekau'aki mo e ngaahi totonu 'a e kau ngaue;
- (s) ke sivi'i mo fakahoko, 'i ha femahino'aki mo e Minisita fekau'aki, 'o ha toe vakai'i fakata'u 'a e fakahoko ngaue 'a e Kau 'Ofisa Pule Ngaue;
- (t) ha ngaahi fatongia kehe ko ia kuo hilifaki 'e he pe 'i he Lao ni pe ha toe Lao kehe, pe 'i ha tu'utu'uni 'a e Palemia.

7 Ngaahi mafai 'a e Komisoni

- (1) 'E ngofua ki he Komisoni —
 - (a) ke fiema'u ke 'atā kakato 'i he taimi kotoa ki he ngaahi tohi ngaue, tohi, 'akauni, mo e lekooti, 'o ha Potungaue, 'oku felave'i mo hono fakangaue'i 'o e kau ngaue 'i he Ngaue Fakapule'anga pea ke sivi mo faka'eke'eke ki he pe fiema'u ha fakamatala 'oku 'ohake he ngaahi 'akauni mo e lekooti ko ia;
 - (b) 'okapau 'oku 'i ai 'a e 'uhinga ke tui ai kuo 'i ai ha taha ngaue kuo ne 'osi pe na'e malava ke ne maumau'i 'a e Lao ni pe ko ha Lao kehe, ke tuli fakataimi 'a e taha ngaue ko ia mei he kotoa 'o hono ngaahi fatongia mo e ngaue, kae 'oua ke fai ha fakatoto;
 - (c) ke fiema'u mei ha taha ngaue ke tuku mai ha fakamatala pe tali ha fehu'i felave'i mo e ngaahi tohi ngaue, tohi mo e 'akauni, pa'anga pe ngaahi ngaue 'oku felave'i mo e kau ngaue;
 - (d) 'i he tohi fakahā, ke fiema'u ha taha 'oku ne tauhi pe pule'i ha tohi ngaue, tohi mo e 'akauni 'oku felave'i hangatonu ki he kau ngaue ke tuku mai 'a e kotoa pe ha taha 'o e ngaahi me'a ko ia, 'i he taimi mo e feitu'u mo e taha 'oku fakahā 'i he tohi fakahā; mo e
 - (e) ke hu ki ha konga'api pe fale 'a e Pule'anga (tukukehe ha fale nofo'anga) 'a ia 'oku ngaue ai ha kau ngaue.
- (2) 'E ngofua ki he Komisoni ke fakanofu ha taha 'i he tohi, ke faka'eke'eke pea lipooti 'a e me'a pe ngaahi me'a 'oku fakahā 'i he 'uhinga fakanofu.
- (3) Ko ha taha 'oku 'ikai fai pau ki ha tu'utu'uni 'a e Komisoni, 'i he kupu ni 'oku ne fakahoko 'a e hia pe 'e ala hilifaki ki ai 'o ka halaia 'a e mo'ua 'o 'ikai lahi hake he \$5,000.¹⁶
- (4) 'E ngofua ki he Komisoni ke tuli ha taha ngaue 'oku halaia 'i ha hia 'i he kupu ni.

8 Lipooti fakata'u mo e lipooti 'a e ngaahi taumu'a 'a e Komisoni¹⁷

Kuo pau ki he Sea 'i he faka'osinga 'o Sepitema 'o e ta'u fakatohi mahina takitaha ke fa'u ke 'oatu ha lipooti ki he Palemia felave'i mo e ngaahi ngaue 'a e Komisoni lolotonga á e taú fakapa'anga kimuá pea mo e lava me'a mo lelei ange 'o e Ngaue Fakapule'anga.

9 Vavae 'o e ngaahi mafai¹⁸

- (1) 'E ngofua ki he Komisoni ke vavae ha konga 'o hono ngaahi mafai fakangaue 'i ha tohi ki ha Minisita pe 'Ofisa Pule Ngaue pea ko e taha 'oku vavae ki ai 'e hilifaki ki ai 'a e ngaahi ngafa mo e ngaahi fatongia 'o e Komisoni 'i he Lao ni.

- (2) 'I hono vavae'ō e ngaahi fatongia 'o e Komisoni 'i he kupusi'i (2), ko ha taha 'oku vavae ki ai 'e hilifaki ki ai 'a e ngaahi fatongia mo e ngafa tatau 'a e Komisoni 'i he Lao ni.

10 'Ofisa Pule Ngaue 'o e Komisoni¹⁹

- (1) Kuo pau ke fakanofa ha 'Ofisa Pule Ngaue 'o e Komisoni 'a ia te ne fakahoko 'a e ngaahi ngaue tokoni ki he Komisoni.
- (2) Kuo pau ke fai tatau 'a e 'Ofisa Pule Ngaue mo e tu'utu'uni 'a e Sea.

11 Kau ngāue 'a e Komisoni

'E ngofua ke fakanofa 'e he Komisoni 'a e kau ngāue ko ia 'e fe'unga ai ke fakahoko 'a 'ene ngaahi ngaue mo e ngafa 'i he Lao' ni.

KONGA III - NGAUE FAKAPULE'ANGA

12 Ngaahi me'a fakangaue ke 'i he Lao

Ko e kotoa 'a e ngaahi fakanofa, hiki hake, 'a e ngaahi me'a fakatautea mo e ngaahi tuli felave'i mo e Ngaue Fakapule'anga kuo pau ke fakahoko fakatatau ki he Lao'ni pea mo ha ngaahi tohi founa ngaue 'a e Pule'anga 'oku tu'utu'uni 'e he Kapineti.

13 Kau 'Ofisa Pule Ngaue²⁰

- (1) Kuo pau ke 'i ai ha 'Ofisa Pule Ngaue (kau 'Ofisa Pule Ngaue) 'a e Potungaue takitaha.
- (2) Kuo pau ki he Komisoni, hili ha femahino'aki mo e Minisita fekau'aki, fakanofa 'i he tohi, ha taha ke ne hoko ko e 'Ofisa Pule Ngaue 'o ha Potungaue.
- (3) Kuo pau ki ha fakanofa kuo fakahoko 'i he kupusi'i (2), ke fanongonongo 'i he Kasete, 'i he vave taha 'e ala lava hili hono fakahoko.
- (4) Kuo pau ke fakangaue'i 'a e 'Ofisa Pule Ngaue 'i ha aleapau ngaue tu'unga pau ki ha vaha'a taimi 'o a'u ki he ta'u 'e 4. 'I he faka'osinga 'o e aleapau, kuo pau ke toe tu'uaki atu 'a e lakanga pea ke fakakakato ia 'i he founa ngaue angamaheni. 'E ngofua ki he 'Ofisa Pule Ngaue lolotonga ke toe kole pea 'e ala toe fakanofa ia kapau te ne ma'u 'a e lakanga 'i he founa ngaue ki hono fakangaue'i.
- (5) Kuo pau ki he Komisoni ke ne, hili ha femahino'aki mo e Minisita fekau'aki, fakamālōlō'i ha 'Ofisa Pule Ngaue 'o ha Potungaue mei hono Lakanga koe'uhi ko e 'ikai fakahoko hono fatongia pe ko ha ngaue hala.

13A Tali ui 'a e Kau 'Ofisa Pule Ngaue²¹

- (1) Kuo pau ke fatongia'aki 'e he 'Ofisa Pule Ngaue ki he Minisita fekau'aki 'a hono fakahoko 'a e ngaahi fatongia 'o e 'Ofisa Pule Ngaue 'i he Lao' ni 'i he'ene felave'i mo 'ene Potungaue, pea mo hono pule'i totonu, lelei ange mo faka'ekonomika.
- (2) Kuo pau ke faipau 'a e 'Ofisa Pule Ngāue ki he kotoa 'o e Ngaahi Fakahinohino 'oku ala ngāue'aki ki he 'Ofisa Pule Ngaue pe ki he'ene Potungaue pea ki he kotoa 'a e ngaahi tu'utu'uni kuo 'oatu 'e he Komisoni 'i he Lao' ni.

13B Ngaahi Fatongia 'o e Kau 'Ofisa Pule Ngaue²²

Fakatatau ki he kupu 13A (1), kuo pau ke ma'u 'e he 'Ofisa Pule Ngaue 'a e ngaahi fatongia ko eni, ke —

- (a) fokotu'u mo fakahoko ha ngaahi palani fakapa'anga mo pule'i ki he'ene Potungaue, 'o fakatatau ki he ngaahi founa ngaue palani mo patiseti 'a e Pule'anga pea siofi 'a e fakahoko ngāue fakapa'anga mo fakangāue 'a e Potungaue;
- (b) fakapapau'i ko hono fakahoko 'a e ngaahi ngaue fakapule'anga 'oku ne fakakakato 'a e fiema'u 'a e kakai 'o e fonua 'i ha founa 'oku lelei fakapa'anga, ngaue lava me'a pea tōtōivi;
- (c) tauhi mo faka'ai'ai 'a e Ngaahi Tefito'i Taumu'a 'a e Ngaue Fakapule'anga;
- (d) fokotu'u ha ngaahi fa'unga fakakautaha mo ha ngaahi fokotu'utu'u fakangaue 'a ia 'oku fakataumu'a tatau ki he ngaahi palani fokotu'utu'u 'a e Potungaue;
- (e) fakapapau'i 'a e ala fakakakato 'e he Potungaue ha taumu'a ngaue kuo fokotu'u 'e he Minisita fekau'aki 'o fakatatau ki he patiseti kuo tali;
- (f) vahe'i 'a e ngaahi fatongia ke fakahoko 'e he taha ngaue takitaha 'i he Potungaue;
- (g) tu'utu'uni ki he kau ngaue 'i he Potungaue 'a e 'Ofisa Pule Ngaue;
- (h) sivi'i mo pule'i 'a e fakahoko ngaue 'a e kau ngaue 'i he Potungaue;
- (i) vahe'i 'a e ngaahi lakanga ki he kau ngaue 'i he Potungaue pea ke liliu 'a e ngaahi lakanga ko ia 'o fakatatau ki he ngaahi fakahoko ngaue, ngaahi tu'unga mo e ngaahi founa ngaue ki he lakanga kuo tu'utu'uni 'e he Komisoni;
- (j) tokoni ki he kau ngaue 'i he Potungaue ke fakahoko ha ngaahi polokalama ako (training), ako(education) mo fakalalakaka totonu 'a ia 'oku ne fakakakato 'a e ngaahi fiema'u 'a e ngaahi poto'i ngaue mahu'inga 'e he Potungaue;

- (k) fokotu'u mo fakahoko ha ngaahi polokalama ke fakapapau'i 'oku ma'u 'e he kau ngaue 'a e ngaahi faingamalie tatau 'o felave'i mo 'enau ngaue 'o fakatatau ki he tefito'i taumu'a ki he lelei taha;
- (l) fakapapau'i 'a hono fakahoko 'i he'ene Potungaue 'a e ngaahi polokalama mo e ngaahi tu'unga mo'ui lelei mo malu totonu;
- (m) fakapapau'i ko e ngaahi launga 'a e kakai fekau'aki mo e tuku atu 'o e ngaue 'oku fakahoko ha ngaue ki ai 'i ha founga taimi totonu mo lelei; mo
- (n) ha ngaahi fatongia kehe ko ia kuo hilifaki 'i he 'Ofisa Pule Ngaue 'e he, pe 'i he Lao'ni pe ha toe Lao kehe.

13C 'Ofisa Pule Ngaue Le'ole'o²³

- (1) 'E ngofua ki he Minisita fekau'aki 'i he tohi, ke fakanofu ha taha ke le'ole'o ko ha 'Ofisa Pule Ngaue 'o ha Potungaue lolotonga ha vaha'a taimi, pe lolotonga 'a e kotoa 'o e ngaahi vaha'a taimi, 'a ia 'oku mama'o ai 'a e 'Ofisa Pule Ngaue mei he ngaue pe mei he fonua, pe lolotonga ha 'ata' 'a e lakanga.
- (2) Ko e lakanga 'o e 'Ofisa Pule Ngaue 'e ala fakakakato 'i ha tu'unga Le'ole'o 'o 'ikai laka hake 'i he mahina 'e 12 'a ia ko e lakanga kuo pau ke fakakakato ia 'i he faka'osinga 'o e mahina 'e 12.
- (3) 'E ngofua ki he Minisita fekau'aki —
 - (a) 'i he fakangofua 'e he Komisoni ke tu'utu'uni ki he ngaahi tu'unga mo e ngaahi makatu'unga, kau ki ai 'a e vahenga, 'o ha taha kuo fakanofu ke ngaue 'i he lakanga 'o e 'Ofisa Pule Ngaue; pea
 - (b) 'i ha taimi pe, 'i he'ene fakakaukau lelei 'a'ana, ke fakangata ha fakanofu.
- (4) 'I ha fakanofu 'o ha taha ke le'ole'o ko ha 'Ofisa Pule Ngaue kuo fakangaue'i kehe 'i ha alepau ngaue, ko e alepau ko ia kuo pau ke lau ia kuo liliu koe'uhi ko e vaha'ataimi 'o e taimi 'o hono fakanofu 'i he kupu'ni ki he tu'unga 'o e tu'utu'uni 'i he kupusi'i (3).
- (5) Ko ha taha kuo fakanofu ke le'ole'o ko ha 'Ofisa Pule Ngaue Le'ole'o 'e ngofua ke fakafisi mei hono lakanga ko e 'Ofisa Pule Ngaue Le'ole'o 'i he tohi kuo 'oatu ki he Minisita fekau'aki.

13D Ngaahi mafai 'o e Kau 'Ofisa Pule Ngaue²⁴

'Oku ma'u 'e ha 'Ofisa Pule Ngaue 'a e ngaahi mafai ko ia 'a ia 'oku fiema'u ke ne malava 'o fakahoko hono ngaahi fatongia, pe ngaue'aki hono ngaahi mafai, 'i he Lao ni pe 'i ha Lao kehe pea, fakatatau ki he Lao ni.

13E Vavae 'e he Kau 'Ofisa Pule Ngaue²⁵

- (1) 'E ngofua ki ha 'Ofisa Pule Ngaue, 'i he tohi, ke vavae ha taha 'o e ngaahi fatongia pe ngaahi mafai 'o e Kau 'Ofisa Pule Ngaue 'i he Lao ni, kehe ange mei hono mafai ke vavae, ki ha taha ngaue 'oku ngaue 'i he, pe taha 'oku ne ma'u mei he taimi ki he taimi ha tu'unga pe lakanga pau 'i he 'ene Potungaue.
- (2) Ko ha fatongia pe mafai kuo vavae 'i he kupu'ni, 'i hono fakahoko pe ngāue'aki 'e he taha kuo vavae ki ai, kuo pau, ki he ngaahi taumu'a 'o e Lao 'ni, ke lau ia kuo fakahoko pe ngaue'aki 'e he 'Ofisa Pule Ngaue.
- (3) Ko ha vavae 'i he kupu ni 'oku 'ikai ta'ofi ai 'a e fakahoko 'o ha fatongia pe ngaue'aki 'o ha mafai 'e he 'Ofisa Pule Ngaue.
- (4) 'E ngofua ke fakafoki 'e he 'Ofisa Pule Ngaue 'i he tohi ha vavae.
- (5) Kuo pau ke tauhi 'e he Potungaue kotoa ha lesisita 'o e kotoa 'o e ngaahi vavae kotoa kuo foaki 'i he tohi.

13F Ngaahi Lipooti Fakata'u 'a e 'Ofisa Pule Ngaue²⁶

- (1) Fakatatau ki he kupusi'i (3), kuo pau ke teuteu'i 'e he 'Ofisa Pule Ngaue ki he Minisita fekau'aki ha lipooti 'o e ngaahi ngaue 'a e Potungaue lolotonga 'a e ta'u fakapa'anga kimu'a 'i he faka'osinga 'o Sepitema 'i he ta'u fakatohi mahina takitaha, mo ha ngaahi fakamatala kehe 'oku fiema'u lolotonga 'a e ta'u 'i hono fiema'u 'e he Minisita fekau'aki.
- (2) Ko e lipooti 'i he kupusi'i (1) kuo pau ke kau ki ai 'a e fakamatala 'a ia 'oku fiema'u ke malava hono fakahoko ha fakafuofua'i lelei 'a e ngaahi ngaue 'o e Potungaue kau ki ai ha fakafehoanaki 'a e fakahoko ngaue 'a e Potungaue ki he palani fakangaue felave'i.
- (3) Kuo pau ki ha lipooti 'i he kupusi'i (1), 'i he'ene si'isi'i taha, ke kau ai 'a e fakamatala fekau'aki —
 - (a) mo e ngaahi fatongia mo e ngaahi tefito'i taumu'a 'o e Potungaue;
 - (b) mo e lao 'oku fakahoko 'e he Potungaue;
 - (c) mo e fokotu'utu'u 'o e Potungaue;
 - (d) mo e ngaahi ngaue, fakahoko ngaue ki he ngaahi tefito'i taumu'a, ngaahi palani (initiative) mo e ngaahi a'usia 'a e Potungaue 'i hono tuku atu 'o e ngaahi ngaue ki he komiuniti;
 - (e) mo e ngaahi fakamatala fakapa'anga 'o e ngaahi tohi tali totongi mo e ngaahi totongi, mo e ngaahi fakamatala 'o e ngaahi koloa mo e ngaahi mo'ua, 'a e Potungaue ;
 - (f) mo e palani fakapa'anga mo e fakahoko ngaue 'a e Potungaue; mo e
 - (g) ngaahi polokalama pule'i 'o e kau ngaue (human resource).

14 Fakanofu ki he Ngaue Fakapule'anga

- (1) Fakatatau ki he kupu 13 mo e kupu 18, ko ha fakanofu 'o ha taha ngaue ki he pe 'i loto he Ngaue Fakapule'anga 'e fakahoko'e he Komisoni.
- (2) Kuo pau ki he Komisoni kimu'a 'o ha Fakanofu 'i he kupu ni ke fakahā ki he pea fakakaukau'i fakataha mo e ngaahi vakai mo e fiema'u 'a e Minisitā 'oku fekau'aki mo ia.

15 Lakanga 'ikai 'aonga²⁷

'E ngofua ki he Komisoni 'i he femahino'aki mo e 'Ofisa Pule Ngaue, ke fokotu'u ki he Minisita fekau'aki ke tu'utu'uni 'oku 'ikai 'aonga ha lakanga.

16 Fanongonongo 'o e fakafisi²⁸

Kuo pau ke 'oatu 'e ha taha ngaue 'oku faka'amu ke fakafisi mei he Ngaue Fakapule'anga ha fanongonongo tohi 'o 'ene fakafisi 'i hono tu'utu'uni 'e he tu'utu'uni ngaue.

17 Tuli 'i he 'uhinga lelei²⁹

'E ngofua ki he Komisoni ke tuli ha taha ngaue 'i ha taimi 'i he 'uhinga lelei.

18 Kau ngaue lau 'aho³⁰

'E ngofua ki ha 'Ofisa Pule Ngaue, 'i he loto ki ai 'a e Minisita 'oku fekau'aki mo ia, ke fakangaue'i ha kau ngaue totongi faka'aho 'a ia 'oku fiema'u.

KONGA IV- TU'UTU'UNI 'ULUNGAANGA, VA TAMAKI MO E FOUNGA TAUTEA

19 Tu'utu'uni ki he Ngaue mo e 'Ulungaanga³¹

Kuo pau ki he Komisoni, 'i he loto ki ai 'a e Kapineti, ke tuku atu ha Tu'utu'uni ki he Ngaue mo e 'Ulungaanga ki he Ngaue Fakapule'anga, 'a ia kuo pau ke pulusi 'i he Kasete, pea kuo pau ke faipau ki ai 'a e kotoa 'o e kau ngaue 'i he Ngaue Fakapule'anga.

19A Maumau'i mamafa 'o e Tu'utu'uni³²

- (1) 'E ngofua ki ha taha ngaue ke lipooti ki he 'Ofisa Pule Ngaue ha maumau'i mamafa 'o e Tu'utu'uni ki he Ngaue mo e 'Ulungaanga, kapau 'oku felave'i mo ha taha ngaue kehe, pe ki he Komisoni, kapau ko e lipooti 'oku felave'i

mo e 'Ofisa Pule Ngaue pe ko ha me'a 'a ia 'e ta'efe'unga ke lipooti ki he 'Ofisa Pule Ngaue felave'i.

- (2) Kuo pau ki he 'Ofisa Pule Ngaue pe ko e Komisoni 'i hono ma'u 'o ha lipooti 'i he kupusi'i (1), tukukehe ka 'oku ne pehe ko e lipooti 'oku fakaongoongo kovi, laulaunoa (frivolous) pe maumau taimi —
 - (a) ke fakatotolo'i ia; pe
 - (b) fakanofu ha taha kehe ke fakatotolo'i ia.
- (3) Kuo pau ke fakapapau'i 'e he 'Ofisa Pule Ngaue pe ko e Komisoni 'oku fakahoko ha ngaue ki he ngaahi ola 'o ha fakatotolo 'i he vave taha 'e ala lava.
- (4) Kuo pau ki he 'Ofisa Pule Ngaue pe ko ha taha ngaue ke 'ikai fakamamahi'i (victimise) pe filifilimanako ki ha taha ngaue koe'uhi ko e lipooti 'e he taha ngaue ko ia ha maumau'i mamafa, pe ko ha tukuaki'i 'o ha maumau'i mamafa 'o e tu'utu'uni ki ha 'Ofisa Pule Ngaue pe ko e Komisoni.
- (5) Ko ha taha 'oku ne maumau'i 'a e kupusi'i (4) 'oku ne fakahoko 'a e hia pea kuo pau ke ala mo'ua 'i ha'ane halaia ki ha mo'ua pa'anga 'oku 'ikai lahi hake 'i he \$1,000 pe ngaue popula ki ha vaha'a taimi 'oku 'ikai laka hake 'i he ta'u 'e taha pe fakatou'osi.
- (6) Kuo pau ke tuku atu 'e he 'Ofisa Pule Ngaue pe ko e Komisoni ha fakamatala 'o fekau'aki mo e ngaahi malu'i 'oku 'ata' 'i he kupu ni ki he ni'ihii 'oku nau fakahoko 'a e ngaahi lipooti.

20 Kaniteiti ki he Fale Alea, 'ofisa kolo pe pule fakavahe³³

Kuo pau ke fakafisi ha 'Ofisa Pule Ngaue pe taha ngaue 'i he Ngaue Fakapule'anga 'i ha'ane lesisita ko ha kaniteiti ki he fili ki he Fale Alea, ko e lakanga 'o e 'ofisa kolo pe pule fakavahe.

21 Fakalelei 'o e ngaahi vā tamaki

- (1) Ko e founa ngāue ki he fakatonutonu vā tamaki mo e tautea 'i he kupu' ni kuo pau ke fokotu'u 'i he Tu'utu'uni.
- (2) Ko ha taha 'oku 'ikai fiemalie mo ha fakatonutonu va tamaki pe tautea 'e ngofua ke tangi ki he Fakamaau'anga Fakapotungauae 'a e Ngaue Fakapule'anga.³⁴

KONGA VA - FAKAMAAU'ANGA FAKATONUTONU 'A E NGAUE FAKAPULE'ANGA³⁵

21A Fokotu'u 'o e Fakamaau'anga Fakatonutonu³⁶

- (1) Kuo pau ke fokotu'u ha Fakamaau'anga Fakatonutonu 'a e Ngaue Fakapule'anga 'i he Lao' ni.
- (2) Kuo pau ke fakamaau'i 'e he Fakamaau'anga Fakatonutonu 'a e ngaahi tangi fekau'aki mo ha tu'utu'uni kuo fakahoko 'e he Komisoni fekau'aki mo ha taha ngaue 'i he Lao'ni pe 'i ha ngaahi tu'utu'uni kuo fa'u 'i he Lao' ni.

21B Fakanofu 'o e kau memipa 'o e Fakamaau'anga Fakatonutonu³⁷

- (1) Kuo pau ke kau ki he Fakamaau'anga Fakatonutonu ha Sea mo ha ongo memipa 'e ua kehe, 'a ia kuo pau ko e tokolahi fakalao pea toki malava ke fakahoko ha fakataha ko e toko ua.
- (2) Kuo pau ki he Palemia 'i he loto ki ai 'a e Kapineti, ke ne fakanofu ha Sea 'o e Fakamaau'anga Fakatonutonu, 'a ia kuo pau ko ha fakafongua lao fakatautaha (private law practitioner) 'oku fakafongua lao ma'olunga (senior counsel) pea 'oku ne ma'u ha laiseni fakafongua lao taau.
- (3) Kuo pau ke ma'u lakanga 'a e Sea, ki he vaha'a taimi ko e ta'u 'e tolu pe kae'oua leva kuo ne fakafisi ko ha Sea 'i he fanongonongo 'i he tohi ki he Palemia.
- (4) Kuo pau ki he Palemia, 'i he loto ki ai 'a e Kapineti, ke ne fakanofu ha kau memipa kehe 'o e Fakamaau'anga Fakatonutonu.
- (5) Fakatatau ki he kupusi'i (6), 'e ala fakanofu ha taha ko ha memipa kapau 'oku ne —
 - (a) ma'u ha taukei ngaue 'oku 'ikai si'i hifo 'i he ta'u 'e 5 ko ha pule ngaue ma'olunga (senior administrator); pe
 - (b) ma'u 'a e 'ilo, taukei pe ngaahi poto'i ngaue makehe felave'i mo e ngaahi fatongia 'o e Fakamaau'anga Fakatonutonu.
- (6) Kuo pau 'e 'ikai fakanofu ko ha memipa 'a e ni'ihi ko 'eni —
 - (a) ko ha taha 'oku mo'ua hulu te'eki faka'atā;
 - (b) ko ha taha kuo halaia ki ha ngaahi maumau lao hiamatea;
 - (c) ko ha taha 'oku 'ikai malava 'o totongi hono ngaahi mo'ua; pe
 - (d) ko ha taha 'oku lolotonga ngaue fakapule'anga Minisita.
- (7) Kuo pau ke fakanofu ha memipa 'o e Fakamaau'anga Fakatonutonu ki ha vaha'a taimi ko e ta'u 'e tolu pea kuo pau 'e ngofua ke toe fakanofu.

- (8) 'E ngofua ki he Palemia, 'i he loto ki ai 'a e Kapineti, 'i he fanongonongo 'i he tohi, ke fakamālōlō'i ha memipa 'a ia —
- (a) 'oku 'ikai malava ke ne fakahoko 'a e ngaahi fatongia 'o ha memipa 'o e Fakamaau'anga Fakatonutonu; pe
- (b) 'oku ne 'oatu ha fanongonongo tohi 'o 'ene fakafisi.
- (9) Ko ha memipa 'a ia 'oku 'i ai ha'ane kaunga fakataautaha pe kehe ange 'i ha me'a 'oku 'i he Fakamaau'anga Fakatonutonu kuo pau ke ne fakaha 'a e puipuitu'a ki he Sea.
- (10) Kuo pau ko e vahenga 'o e kau memipa 'o e Fakamaau'anga Fakatonutonu ke tu'utu'uni ia 'e he Ma'u Mafai Vahenga.

21C Ngaahi Tangi³⁸

- (1) 'E ngofua ki ha taha 'oku 'ikai fiemalie ki ha tu'utu'uni 'a e Komisoni ke tangi ki he Fakamaau'anga Fakatonutonu.
- (2) Ko ha tangi 'i he kupusi'i (1) —
- (a) kuo pau ke 'i he tohi; pea
- (b) kuo pau ke fakahu atu ki he Sekelitali 'o e Fakamaau'anga Fakatonutonu 'i loto 'i he 'aho 'e 14 hili hono tufa ki he taha 'oku ne fakahoko 'a e kole 'a e fanongonongo tohi 'o e tu'utu'uni 'a e Komisoni.
- (3) 'E ngofua ki he Fakamaau'anga Fakatonutonu, 'i he kole 'i he tohi ki mu'a 'a e 'aho faka'osi, ke fakaloloa 'a e taimi ki hono fakahoko 'o ha tangi.

21D Ngaahi founga ngāue 'a e Fakamaau'anga Fakatonutonu³⁹

'E ngofua ke fokotu'u 'e he Fakamaau'anga Fakatonutonu 'ene ngaahi founga ngaue ki hono fakahoko 'o e ngaahi fakamaau'i.

21E Sekelitali ki he Fakamaau'anga Fakatonutonu⁴⁰

- (1) Kuo pau ki he Palemia ke ne fakanofu ha Sekelitali ki he Fakamaau'anga Fakatonutonu.
- (2) Kuo pau ki he Sekelitali ke ne —
- (a) ma'u mai 'a e ngaahi fanongonongo 'o e tangi mei he ngaahi tu'utu'uni 'a e Komisoni;
- (b) fengaue'aki mo e 'Ofisa Pule Ngaue 'o e 'Ofisi 'a e Komisoni mo e taha 'oku ne fakahoko 'a e tangi pea mo ha fa'ahi felave'i kehe;
- (c) fokotu'utu'u pea kau atu ki he ngaahi fakamaau'i 'a e Fakamaau'anga Fakatonutonu;
- (d) kau atu ki he ngaahi fekumi faka'aho; pea

- (e) mo ha ngaahi fatongia kehe 'i hono tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga Fakatonutonu.
- (3) Kuo pau ke 'oatu 'e he 'Ofisi 'o e Palemia 'a e Sekelitali.

21F Ngaahi Tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga Fakatonutonu

- (1) 'E ngofua ki he Fakamaau'anga Fakatonutonu ke fakahoko ha tu'utu'uni ke fakapapau'i, liliu, pe fakata'e'aonga'i 'a e tu'utu'uni 'a e Komisoni.
- (2) Kuo pau ki he Fakamaau'anga Fakatonutonu ke —
- (a) fakahoko ha tu'utu'uni tohi 'i ha tangi 'i he vave taha 'e ala lava hili 'a hono fakakakato 'a hono fakamaau'i; mo
- (b) fakahoko ke tufa ha tatau 'a 'ene tu'utu'uni ki he fa'ahi takitaha ki he fakatonutonu 'i loto 'i he 'aho 'e 7 hili 'a e tu'utu'uni.
- (3) Ko ha tu'utu'uni 'oku lave ki ai 'i he kupusi'i (2) kuo pau ke kau ai 'a e ngaahi 'uhinga 'a e Fakamaau'anga Fakatonutonu ki he tu'utu'uni mo 'ene ngaahi aofangatuku 'i he ngaahi fehu'i mahu'inga 'o e me'a na'e hoko pea lave ki ha fakamo'oni pe ha me'a kehe 'a ia na'e fakatefito mei ai 'a e ngaahi aofangatuku ko ia.
- (4) Fakatau ki he kupusi'i (6), kuo pau ki he ngaahi tu'utu'uni kotoa 'a e Fakamaau'anga Fakatonutonu ke hoko ko e lekooti fakapule'anga.
- (5) Kuo pau ki ha tatau mo'oni 'o e tu'utu'uni ke ma'u 'e ha fakatonutonu fakafakamaau'anga 'o fakatau ki he kupu 49 'o e Lao ki he Fakamo'oni.
- (6) 'I hono tuku atu ha fakamatala pe ko hono faka'atā ha fakamatala 'i he kupusi'i (4), kuo pau ki he Fakamaau'anga Fakatonutonu ke fakapapau'i ko e —
- (a) 'ilo'i mo e ngaahi ngaue 'o e taha kole mo ha taha kehe 'oku felave'i kuo pau ke fakapulipuli; mo e
- (b) fakamatala fakapulipuli ke 'oua 'e fakahā.

KONGA V - NGAHI KUPU KEHE FELAVE'I MO E NGAUE FAKAPULE'ANGA

22 Ngaahi tu'utu'uni

'E ngofua ki he Palemia 'i he loto ki ai 'a e Kapineti, ke fakahoko ha ngaahi tu'utu'uni ki hono fakahoko lelei mo lava me'a 'o e Lao'ni.

23 Tohi Founa Ngāue⁴¹

Fakatatau ki he ngaahi kupu 'o e Lao ni 'e ngofua ki he Komisoni 'i he fakangofua 'e he Kapineti, ke pulusi 'i he Kasete ha tohi founa ngaue ki he Ngaue Fakapule'anga.

23A Ngaahi fakahinohino ki he ngaue⁴²

- (1) 'E ngofua ki he Komisoni, 'i ha fanongonongo 'i he Kasete, ke tuku atu ha Ngaahi Fakahinohino ki he Ngaue, 'oku 'ikai ke fepaki mo e Lao'ni, 'o fekau'aki mo e —
 - (a) ngaahi fatongia mo e ngaahi mafai 'o e Komisoni 'i he Lao'ni; pe
 - (b) ko hono pule'i lelei 'o e Ngaue Fakapule'anga.
- (2) Ka 'e 'ikai ke fakangatangata 'a e fakalukufua 'a e kupusi'i (1), e ngofua ki he Ngaahi Fakahinohino ki he Ngaue ke tu'utu'uni 'a e ngaahi fakahinohino ki hono fakahoko 'o e ngaahi founa ngaue.

23B Tu'utu'uni ki he Taki⁴³

Kuo pau ke pulusi 'e he Komisoni 'i he Kasete ha Tu'utu'uni ki he Taki ke ngaue'aki 'i he Ngaue Fakapule'anga.

24 Fatongia ke lipooti

Ko ha Pule Potungaue pe taha ngaue 'oku 'i ai ha'ane 'ilo ki ha ngaahi tu'unga 'a ia 'e malava ke fakatupu ai ke ne vakai'i pe kuo maumau'i 'a e Lao'ni pe ha Lao kehe kuo pau ke lipooti 'a e ngaahi tu'unga ko ia ki he Komisoni.

25 Fakataimi

Ko ha taha ngaue 'i he Ngāue Fakapule'anga 'oku ma'u lakanga kimu'a 'a e kamata ngaue'aki 'o e Lao ni kuo pau, hili hono kamata ngaue'aki 'o e Lao'ni ke hoko atu 'i hono lakanga 'o fakatatau ki he ngaahi kupu 'o e Lao'ni.

26 Fakataimi ma'a e 'Ofisa Pule Ngaue⁴⁴

Kuo pau ki he 'Ofisa Pule Ngaue kotoa kuo fakanofu kimu'a hono kamata ngaue'aki 'o e Lao (Fakatonutonu) ki he Ngaue Fakapule'anga 2010⁴⁵ ke hoko atu 'i he ngaue ko ia ki he toenga 'o e vaha'a taimi 'o hono fakanofu pea 'e malava ke toe fakanofu 'o fakatatau ki he Lao'ni.

26A Fakataimi ma'ae Kau Komisiona⁴⁶

Kuo pau ki ha Komisiona kuo fakanofu kimu'a hono kamata ngaue'aki 'a e Lao (Fakatonutonu) ki he Ngaue Fakapule'anga 2010⁴⁷ ke hoko atu 'i he lakanga ki he toenga 'o e vaha'a taimi 'o hono fakanofu, pea 'e malava ke toe fakanofu 'o fakatatau ki he Lao'ni.

27 Mafai ma'olunga 'a e Lao

Fakatatau ki he Konisitutone kuo pau ke malohi 'a e ngaahi kupu 'o e Lao'ni 'i ha fepaki 'o hano ngaahi kupu mo ha kupu 'o ha Lao kehe.

TEPILE I⁴⁸*(Kupu 2)***KONGA 1: NGAahi POTUNGAUE 'A E PULE'ANGA 'I HE NGAUE FAKAPULE'ANGA**

1. 'Ofisi 'o e Palemia;
2. Potungaue ki he Ngaahi Ngaue ki Muli;
3. Potungaue ki he Ngaahi Ngaue Lalahi mo e Takimamata;⁴⁹
4. Potungaue Fonua mo e Ngaahi Koloa Fakaenatula;⁵⁰
5. Potungaue Ako mo e Ako Ngaue;
6. Potungaue ki he Mo'ui;
7. Potungaue Pa'anga;⁵¹
8. Potungaue ki he Fefakatauáki mo e Fakalalakaka Fakaékonomika;⁵²
9. Potungaue ki he Ngaahi Ngaue Fakalotofonua;
10. Potungaue ki he Ngaahi Kautaha 'a e Pule'anga;
11. Potungaue Fakamaau'anga;
12. Potungaue ki he Tanaki Pa'anga Hū Mai mo e Tute;⁵³
13. 'Ofisi 'o e Sitesitika;⁵⁴
14. Potungāue Ngoue, Me'atokoni, Vao'akau mo e Toutai ; mo e⁵⁵
15. Potungāue ki he Fakamatala 'Ea, Ma'u'anga Ivi, Ma'u'anga Fakamatala, Tokangaekina 'o e Ngaahi Fakatamaki Fakaenatula, 'Ātakai, Fetu'utaki mo e Feliuliuaki 'a e 'Ea.⁵⁶

KONGA 2: NGAahi KAUTAHA 'A E PULE'ANGA⁵⁷

1. 'Ofisi 'o e 'Eiki Talafekau 'o 'Ene 'Afio;
2. 'Ofisi Palasi;
3. 'Ofisi 'Atita;
4. Komisoni 'o e Kau Ngaue Fakapule'anga;
5. 'Ofisi 'o e 'Ateni Seniale;

TEPILE II⁵⁸*(Kupu 2)*

1. Kau Minisita 'o e Kapineti kuo fakanofu 'i he Konisitutone;
2. 'Eiki Sanisela kuo fakanofu 'i he Konisitutone;
3. 'Eiki Fakamaau Lahi kuo fakanofu 'i he Konisitutone;
4. Ongu Kovana kuo fakanofu 'i he Konisitutone;
5. Kau Fakamaau 'o e Fakamaau'anga Tangi mo e Fakamaau'anga Lahi kuo fakanofu 'i he Konisitutone;
6. Kau Fakamaau mo e Fakamaau Fonua Tokoni kuo fakanofu 'i he Lao Kelekele;
7. Kau Fakamaau Polisi kuo fakanofu 'i he Lao ki he Fakamaau'anga Polisi;
8. 'Ateni Seniale kuo fakanofu 'i he Konisitutone;
9. 'Atita Seniale kuo fakanofu 'i he Lao ki he 'Ofisi 'o e 'Atita;
10. 'Omipatimeni kuo fakanofu 'i he Lao ki he 'Omipatimeni;⁵⁹
11. 'Eiki Talafekau Lahi 'a 'Ene 'Afio;
12. 'Eiki Tauhi Sila Faka-Tu'i;
13. Kau Komisiona kuo fakanofu 'i he Lao ki he Ngaue Fakapule'anga;
14. Kau Komisiona kuo fakanofu 'i he Lao ki he Ngaahi Komisoni 'a e Tu'i;
15. Kau memipa 'o e Polisi Tonga kuo fakanofu 'i he Lao ki he Kau Polisi;
16. Kau memipa 'o e Potungau Pilisone kuo fakanofu 'i he Lao ki he Ngaahi 'Api Popula;
17. Kau memipa 'o e Ngaue Tamate Afi 'a Tonga kuo fakanofu 'i he Lao ki he Ngaue Tamate Afi;
18. Kau memipa 'o e Kau Tau 'a 'Ene 'Afio 'a Tonga kuo fakanofu 'i he Lao ki he Kau Tau 'a 'Ene 'Afio;⁶⁰
19. Kau ngaue 'o e Fale Alea kuo fakanofu 'i he Lao ki he Fale Alea.
20. Komisiona ki he Fakafepaki'i 'o e Ta'efaitotonu kuo fokotu'u 'i he Lao ki he Komisiona ki he Fakafepaki'i 'o e Ta'efaitotonu;⁶¹
21. Kau ngaue 'a e 'Ofisi 'o e Komisiona ki he Fakafepaki'i 'o e Ta'efaitotonu;⁶²
22. Kau ngaue 'a e 'Ofisi 'o e 'Omipatimeni ;⁶³
23. Koe Sekelitali ki he Éne Afio koe Tuí ; mo e ⁶⁴

24. Sekelitali ki he Ngaahi Ngaue ki Muli.⁶⁵

FAKAMATALA FAKALAHĪ

¹ Lao 34 'o e 2002

Ngaahi Fakatonutonu

Ngaahi Lao Fakatonutonu	Kamata'anga
Lao 34 'o e 2010	27 'o Sepitema 2010
Lao 42 'o e 2010	24 'o Novema 2010
Lao 4 'o e 2012	30 'o Siulai 2012
Lao 22 'o e 2013	11 'o Novema 2013
Lao 15 'o e 2014	27 'o 'Okatopa 2014
Lao 4 'o e 2015	25 'o Sune 2015
Lao 9 ó e 2016	30 ó Sune 2016
Lao 13 ó e 2016	2 ó Tisema 2016
Lao 13 ó e 2018	4 ó Maási 2019
Lao 20 o e 2018	4 ó Maási 2019
Lao 8A ó e 2019	22 ó Maási 2019
Lao 4 ó e 2020	3 ó Áokosi 2020

² 'I he tu'utu'uni 'a e Kasete 11/2003 na'e kamata 'a e ngaahi kupu ko 'eni 'o hange ko ia 'oku ha 'i lalo-

Ngaahi Kupu	Kamata'anga
1, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 10, 11, 22, 23, 25, 27 pea mo e Tepile I mo e II	1 'o Me 2003
6, 8, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24 mo e 26	1 'o Siulai 2003

³ Fetongi 'e he Lao 4 'o e 2012

⁴ Fakahū 'e he Lao 34 'o e 2010

⁵ Fakahū 'e he Lao 34 'o e 2010

⁶ Fakatonutonu 'e he Lao 34 'o e 2010

⁷ Fakahū 'e he Lao 34 'o e 2010

⁸ Fakahū 'e he Lao 34 'o e 2010

⁹ Fakahū 'e he Lao 34 'o e 2010

¹⁰ Fakahū 'e he Lao 34 'o e 2010

-
- ¹¹ Fakahū 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ¹² Fakahū 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ¹³ Fakahū 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ¹⁴ Fakahū 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ¹⁵ Fetongi 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ¹⁶ Fakatonutonu 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ¹⁷ Fakatonutonu 'e he Lao 34 'o e 2010 mo e Lao 13 ó e 2018
 - ¹⁸ Fakatonutonu 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ¹⁹ Fakatonutonu 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ²⁰ Fetongi 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ²¹ Fakahū 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ²² Fakahū 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ²³ Fakahū 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ²⁴ Fakahu 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ²⁵ Fakahū 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ²⁶ Fakahū 'e he Lao 34 'o e 2010 pea Fakatonutonu é he Lao 13 ó e 2018
 - ²⁷ Fakatonutonu 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ²⁸ Fetongi 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ²⁹ Fakatonutonu 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ³⁰ Fakatonutonu 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ³¹ Fetongi 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ³² Fakahū 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ³³ Fetongi 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ³⁴ Fakatonutonu 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ³⁵ Fakahū 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ³⁶ Fakahū 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ³⁷ Fakahū 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ³⁸ Fakahū 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ³⁹ Fakahū 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ⁴⁰ Fakahū 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ⁴¹ Fakatonutonu 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ⁴² Fakahū 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ⁴³ Fakahu 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ⁴⁴ Fetongi 'e he Lao 34 'o e 2010
 - ⁴⁵ Kamata'anga 'aho 27 'o Sepitema, 2010

- ⁴⁶ Fakahu 'e he Lao 34 'o e 2010
- ⁴⁷ Kamata'anga 'aho 27 'o Sepitema, 2010
- ⁴⁸ Fetongi 'e he Lao 4 'o e 2012
- ⁴⁹ Fakatonutonu 'e he Lao 4 'o e 2015
- ⁵⁰ Fetongi 'e he Lao 15 'o e 2014
- ⁵¹ Fakatonutonu é he Lao 20 ó e 2018
- ⁵² Fakatonutonu 'e he Lao 4 'o e 2015 mo e Lao 9 'o e 2016 moe Lao 20 ó e 2018
- ⁵³ Fetongi 'e he Lao 15 'o e 2014
- ⁵⁴ Fetongi 'e he Lao 15 'o e 2014
- ⁵⁵ Fakahū 'e he Lao 15 'o e 2014
- ⁵⁶ Fakahū 'e he Lao 15 'o e 2014 pea Fetongi 'e he Lao 4 'o e 2015
- ⁵⁷ Fakahū 'e he Lao 15 'o e 2014 pea Fetongi 'e he Lao 4 'o e 2015 pea Fakatonutonu é he Lao 13 ó e 2016
- ⁵⁸ Fetongi 'e he Lao 4 'o e 2012
- ⁵⁹ Fakatonutonu 'e he Lao 13 'o e 2016
- ⁶⁰ Vahe 24.06; Fakatonutonu 'e he Lao 22 'o e 2013
- ⁶¹ Fakahu atu 'e he Lao 13 'o e 2016
- ⁶² Fakahu atu 'e he Lao 13 'o e 2016
- ⁶³ Fakahu atu 'e he Lao 13 'o e 2016
- ⁶⁴ Fakahu atu 'e he Lao 8A 'o e 2019
- ⁶⁵ Fakahu atu 'e he Lao 4 ó e 2020